

Streszczenie

Niemiecki język specjalistyczny kolejnictwa.

Analiza morfosemantyczna z uwzględnieniem polsko-niemieckiej perspektywy kontrastywnej

Niniejsza dysertacja jest poświęcona analizie morfosemantycznej niemieckiej terminologii specjalistycznej kolejnictwa. Materiał językowy, który wyekstrahowano z najobszerniejszej, branżowej bazy terminologicznej, RailLexic, zostaje w niej poddany analizie pod kątem struktur morfologicznych oraz semantyki, co pozwala uchwycić najbardziej produktywne mechanizmy słowotwórcze w analizowanym obszarze. Zestawienie terminów niemieckich z ich polskimi ekwiwalentami uwidacznia różnice w procesach nominacyjnych obydwu systemów językowych.

Istnieje szereg czynników, które potwierdzają istotę tak ukierunkowanego badania. W pierwszej kolejności należy zaliczyć do nich głębokie zakorzenienie kolejnictwa w tożsamości narodowej Niemców, które zostało ukazane w krótkim rysie historycznym w rozdziale pierwszym. Wagę analizowanego przedmiotu badawczego uwypukla naszkicowany przy tym obraz transportu kolejowego, który jawi się zarówno jako sejsmograf, jak i motor najważniejszych, przełomowych wydarzeń historycznych od czasów rodzącej się państwowości Niemiec, przez ciemną kartę historii napisaną przez dwie Wojny Światowe oraz jarzmo realiów powojennych, aż do czasów współczesnych.

Gruntowne prześwietlenie leksyki fachowej kolejnictwa oraz określenie jego cech charakterystycznych znajduje uzasadnienie także w kontekście realizowanej obecnie przez UE strategii zrównoważonego rozwoju. Integralny człon tej proekologicznej strategii stanowi bowiem opisana w rozdziale pierwszym Interoperacyjność, która polega na harmonizacji infrastruktury oraz wszystkich związanych z tym procesów celem zwiększenia międzynarodowego wykorzystania kolejnictwa, postrzeganego za wyjątkowo ekologiczną formę transportu. Wybór bazy terminologicznej RailLexic, która jest uznana przez międzynarodowe podmioty branży kolejowej, wpisuje się w ducha wspomnianych działań na rzecz interoperacyjności oraz nadaje przeprowadzonej analizie reprezentatywny charakter.

Dokładny bilans terminologii fachowej kolejnictwa oraz będące jego efektem ukazanie najproduktywniejszych strategii nominacyjnych ma na celu wypełnienie luki w dotychczasowym stanie badań. Nieliczne opublikowane do tej pory prace naukowe na ten temat, jak opisano to obszernie w rozdziale drugim, są albo natury czysto diachronicznej i koncentrują się na okresie powstawania tej dyscypliny (prace Rahnenführer oraz Krüger), bądź naświetlają jedynie pojedyncze aspekty tej tematyki, nie dokumentując ich jednak za pomocą szerszego materiału językowego (praca zbiorowa pod redakcją Gerstenkorn/Hums/Schmidt). Bilans przeprowadzony w ramach niniejszej rozprawy doktorskiej stanowi zatem pierwszą próbę uchwycenia możliwie

najobszerniejszego i najaktualniejszego obrazu substancji terminologicznej niemieckiego języka fachowego kolejnictwa. Niektóre z otrzymanych wyników mogą być ponadto postrzegane jako pewien rodzaj dialogu z dostępnymi już badaniami. Przeprowadzona analiza pozwala bowiem z jednej strony potwierdzić niektóre hipotezy zawarte w starszych pracach, jak chociażby prognozę Ilse Rahnenführer, która przewidywała wzrost znaczenia rodzimych procesów słowotwórczych kompozycji oraz derywacji. Z drugiej strony otrzymane wyniki umożliwiają weryfikację niektórych poglądów zawartych w dostępnych opracowaniach na temat języka specjalistycznego kolejnictwa. Dotyczy to min. zrewidowania stanowiska na temat słabnącego znaczenia synonimii w opisywanym obszarze, które zostało wyartykułowane przez Rahnenführer na podstawie badania przeprowadzonego na archiwalnym korpusie językowym. W porównaniu z opublikowanymi do tej pory studiami dotyczącymi języka fachowego kolejnictwa niniejsza rozprawa daje także możliwość głębszego wglądu w zjawiska takie jak metaforyzacja oraz synonimia i obrazuje za pomocą licznych przykładów pochodzących z terminologii tej dziedziny.

Rozdział trzeci przedstawia paradygmaty badawcze lingwistyki języków fachowych, przy czym skupiono się na najbardziej rozpowszechnionych definicjach języków fachowych z uwzględnieniem możliwości przeniesienia ich na badanie leksykalne. Stwierdzono przy tym brak konsensusu definicyjnego oraz metodologicznego, który w praktyce badawczej skutkuje głównie tym, że jako podstawę badań zazwyczaj wybierane jest odpowiednio takie pojęcie języka fachowego, które wpisuje się w obrany kierunek analizy. Na tej podstawie można wysnuć wniosek, że jedynie podejście syntetyczne może stanowić odpowiednią podstawę badania.

Ze względu na skoncentrowanie się na płaszczyźnie terminologicznej niniejsza dysertacja może zostać przypisana do modelu językoznawstwa systemowego, zgodnie z którym główny punkt ciężkości kładzie się na system leksykalny oraz syntaktyczny danej dyscypliny fachowej. Jak zaakcentowano to poprzez odniesienie do licznych konceptów teoretycznych funkcję leksyki należy interpretować przy tym pod bardzo różnymi względami. Z jednej strony pełni ona rolę inherentnego sygnału rozpoznawczego, który pozwala uwypuklić kontrast między językiem ogólnym (Gemeinsprache) oraz językiem fachowym (Fachsprache). Z drugiej natomiast stanowi istotny element spajający daną społeczność fachową, co wynika z faktu, że to właśnie leksyka fachowa jest nośnikiem treści specjalistycznych, które konstytuują realia funkcjonowania danej grupy. Zarysowana w ten sposób mnogość funkcji przypisywanych słownictwu fachowemu potwierdza niesłabnącą aktualność obranego kierunku badań.

Rozdział czwarty opisuje analizowaną bazę terminologiczną, koncentrując się przede wszystkim na podkreśleniu jej preskryptywnej funkcji, która może zagwarantować spójne stosowanie terminologii, a tym samym scementowanie całej grupy specjalistycznej, która ją wykorzystuje. W

tej części pracy uzasadniono wybór 24 domen RailLexic, z których zaczerpnięto materiał do analizy.

Cały korpus obejmujący łącznie 3567 terminy został poddany analizie morfosemantycznej, której wyniki zostały zawarte w rozdziałach piątym oraz szóstym. Rozdział piąty przedstawia bilans zbiorczy, w którym poszczególne typy terminów scharakteryzowano w kolejności odpowiadającej częstotliwości ich występowania (począwszy od najpopularniejszych). 73% wszystkich terminów, a tym samym najliczniejszą grupę, stanowią złożenia rzeczownikowe dwu- i trójczłonowe, wśród których dominują tzw. kompozycje dopełniaczowe (70 % wszystkich złożzeń), a więc takie złożenia, które w swojej parafrazy zawierają grupę wyrazową i przydawkę w dopełniaczu. Kategoria ta obejmuje głównie złożenia rekyjne charakteryzujące się znaczeniem agentywnym oraz instrumentalnym. Przeprowadzane badanie ukazuje aktywną rolę derywatów jako członów kompozycji nominalnych. Największą produktywność wykazują w tym względzie odczasownikowe derywaty na -er jako nomina agentis i nomina instrumenti oraz odczasownikowe derywaty na -ung jako nomina actionis.

Za symptomatyczny dla omawianej tematyki należy uznać fakt, że polskie ekwiwalenty terminologiczne niemieckich terminów kompozycyjnych prawie zawsze składają się z grup dopełniaczowych oraz fraz nominalnych połączonych z przydawką przymiotnikową. Wynik ten potwierdza charakterystykę zestawionych systemów językowych, przypisując językowi niemieckiemu tendencję do syntetycznych, natomiast polskiemu do analitycznych środków wyrazu.

Drugim najważniejszym procesem słowotwórczym okazała się derywacja, za pomocą której powstaje 15% wszystkich analizowanych terminów. Także tym razem na szczególną uwagę zasługują odczasownikowe sufiksacje, które stanowią największą grupę derywatów. Dokonany przegląd potwierdza kluczowe znaczenie kompozycji oraz derywacji w tworzeniu niemieckich terminów kolejowych. Potencjał oraz waga tych rodzimych na gruncie języka niemieckiego mechanizmów nominacyjnych staje się jeszcze bardziej dobitny, gdy zwróci się uwagę na fakt, że elementy językowe pochodzące z innych języków odgrywają obecnie niewielką rolę w analizowanym rejestrze językowym i ograniczają się do niewielu pojęć technicznych, które w czasie powstawania kolei niemieckiej zostały zapożyczone z języka angielskiego.

Relevantność uwzględnienia aspektów, które przedstawiono w formie wniosków jakościowych w rozdziale 6, pojawiła się podczas analizy ilościowej. Analiza kwantytatywna bazy terminologicznej RailLexic odsłoniła bowiem liczne przykłady metaforyzacji oraz synonimii. Po

rozpoczynającym rozdział opisie metafory jako stałego atrybutu odbioru rzeczywistości autor przedstawia typy terminów metaforycznych. Także w tym aspekcie odnotowano dominację złożzeń, które wykorzystują przeniesienie konceptów somatycznych, biologicznych oraz tych będących wytworem pracy człowieka na obiekty techniczne, czyniąc te ostatnie bardziej obrazowymi, a w konsekwencji tego także łatwiej zrozumiałymi. Powtarzającą się formę metaforycznej projekcji stanowi także przedstawiona w dalszej części rozdziału animizacja, która polega na ożywianiu nazywanych obiektów.

Wybór zaprezentowanych przykładów synonimii pozwolił pokazać zakorzenienie tego zjawiska w specyfice badanej dyscypliny. Ta niezwykle bliska relacja bierze się stąd, że synonimia odzwierciedla najważniejsze czynniki wewnątrz- oraz pozajęzykowe, które wpływały lub nadal kształtują kolejnictwo oraz formę jego języka.

Słowa kluczowe: Języki specjalistyczne, lingwistyka języków specjalistycznych, kolejnictwo, terminologia fachowa, słowotwórstwo